

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
ELAZIĞ ŞUBESİ YAYINLARI NO: 8

İsteme Adresi : Türkiye Diyanet Vakfı
Elazığ Şubesi (İl Müftülüğü)
Telefon : (0-424) 212 30 75 - 218 27 69 - 233 66 41
Fax : 218 69 14

Bu Kitap;
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Baskı Tesislerinde hazırlanmıştır.

Bayındır Sokak No: 55 Kızılay/ANKARA
Tel: 418 59 49 - 425 27 75

44
Elini

TÜV İslam Araştırmaları
Merkezi Kütüphanesine
Bekir Topaloğlu 09.09.201

Dünü ve Bugünüyle H A R P U T

(Sempozyum : 24-27 Eylül 1998 - Elazığ)

- I -

Yayına Hazırlayan:
Doç. Dr. Fikret KARAMAN
Elazığ Müftüsü ve
Sempozyum Tertip Heyeti Başkanı

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	92 628
Tas. No:	956.16 DÜN.B

ELAZIĞ
1999

HARPUTİ'NİN KASİDE-İ BÜRDE ŞERHİNDE HADİS

Prof. Dr. Mehmet Ali SÖNMEZ(*)

Muhterem Dinleyenlerim,

Ben de Ömer Nâimî Efendi'nin Asîdetü's-Şuhde Şerhu Kasîdetü'l-Bürde adlı şerhini, hadis açısından değerlendirmeye çalışacağım.

Arap, Fars ve Türk dillerinde Kâinatın Efendisi, âlemlere rahmet Hz. Muhammed Mustafa'nın (s) vehbî ve kesbî, rûhî ve ahlakî faziletlerini, üstünlük ve özelliklerini kaside ve na't gibi edebî türlerde şiir diliyle ögen şaheserler arasında İmam Muhammed el-Bûsîrî'nin (697/1297) Kasîde-i Bürde'sinin işgal ettiği mevki, ön saftır.

Kasîde-i Bürde, esas itibarıyla Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in medhi mahiyetindeki âyetler ve Hz. Peygamber'den mervî merfû ve mevkûf haberlerle beslenmiş durumdadır, diyebiliriz. Bunun böyle olması da tabiidir. Zira o yüce ve ideal insanı, müslüman karakterini sistemleştirmede sadece dinî ve ahlakî ilkeleri ile değil, hayatın bütün ayrıntılarını düzünleyici çok geniş bir yelpazeye yayılmış bulunan örnek şahsiyetiyle tamamen bu iki ana kaynaktan tanınmalı ve tanıtılmalıdır. Çünkü Hz. Peygamber'in (s) şahsî, dinî ve ictimâî hayatıyla ilgili en ayrıntılı bilgiler, Kur'ân-ı Kerim'den sonra esas itibarıyla yazılı belgeler halindeki hadislere dayanmaktadır.

Bûsîrî'nin yaşadığı yedinci/onüçüncü asırda ise hadisler, tamamıyla tedvîn ve tasnîf edilmiş halde hadis mecmualarında toplanmış bulunuyordu. Dolayısıyla Bûsîrî, çok zengin bir hadis malzemesinden istifade etme imkânına sahip durumdaydı.

Bûsîrî, hadis alanında Câmi', Sünen, Musannaf ve Müsned gibi anonim isimler altında meydana getirilen hadis telifatından istifade ettiği gibi, bu eserlere paralel olarak ortaya konan ve sadece Hz. Peygamber'in hayatını konu alan Sîret, Megâzî ve Tabakât türü kitapları da değerlendirme yoluna gitmiş olmalıdır. Biyografik kaynaklarda hadis ilimlerine derin vukufiyetine bilhassa işaret edilen Bûsîrî, Ömer Nâimî Efendi'nin şerhi de gösteriyor ki, diğer dinî ilimlerde de allâme kabul edilmiştir. Hatta çok iyi mantık bildiği, Kelâm ve Felsefeyle iştigal ettiği kesindir. Onun içindir ki, Kasîde'yi şerh edenlerin hemen hepsi, ilk önce âlim kişilerdir. İşte bu edebî şaheserin üzerinde kendisinden önce pek çok şerh yapılmış olmasına rağmen Ömer

(*) U.Ü. İlahiyat Fakültesi.

Nâimî Efendi, yeni bir şerhe ihtiyaç olduğuna inanarak Kasîde-i Bürde'yi çok genç yaşta şerhetmiştir.

Şerhini o günkü şartlarda Harput'tan oldukça uzak sayılan Kayseri'de, 26 yaşındayken bir yılda tamamlayan Ömer Nâimi, şerhine konu edindiği bu na't-ı peygamberinin hayranıdır. Nitekim Kasîde'yi "latîf", "mübârek", "tayyib", "şerîf" gibi üstün sıfatlarla övmüştür.

Kasîde'nin nâzımı Bûsirî'ye de "sâhib-i kerâmet", "salihlerin salihî" gözüyle bakmaktadır.

Nâimî merhûmun "Bal bulamacı" adını verdiği Şerh'inde uyguladığı planın en önemli yanı, Bûsirî'nin istifade ettiği hadis ve haberleri teşhis edebilme işidir. Çünkü Kasîde'nin hemen hiçbir beytinde hadislerden lafzî iktibâsa rastlanmaz. Dolayısıyla o, bu teşhisi Bûsirî'nin beytlerde uyguladığı telmîh, îmâ, işâret ve telvîh gibi edebî sanatlardan yola çıkarak başarmıştır.

Mesela:

Kasîde'nin cihad ile ilgili beytlerinden birinde Bûsirî, Hz. Peygamber ile henüz karşılaşmadıkları halde düşmanlarının O'ndan korktuklarını ön plana çıkarır ve bunu çok nefis bir şekilde şöyle ifade eder:

رَاعَتْ قُلُوبَ الْعِدَى أُنْبَاءَ بَعْتِهِ
كَنْبَاءَ أَجْفَلَتْ غُفْلًا مِنَ الْعَنَمِ

Yalvaçlı Hacı Mehmet Efendi'nin manzûm Kasîde-i Bürde Tercümesinde bu beytin tercemesi şöyledir:

"Korkuttu a'dâ dilin bi'setinin haberi,

Ürküttü arslan sesi sâ'n bir sürü ganemi"

Ömer Nâimî Efendi'ye göre bu beyitte:

نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ

"Ben bir aylık mesafeden (düşmanın kalbine) korku salmakla yardım olundum"⁽¹⁾ hadisine işaret edilmiştir(s. 150). Şerhte bunun örneklerine sıkça rastlanır. Telmîh, îmâ ve telvîh taşıyan beytlerde de durum aynıdır.

Bunlar şerhteki hadislerin birinci grubunu oluşturur. Bir ikinci kısım hadisler daha vardır ki, bunlar da telmîh, telvîh ve işâretin dışında kalan ama, beytlerin manasıyla irtibatı ve paralelliği olup Bûsirî'nin ilham kayna-

(1) Hadis için bkz.: Buhârî, Cihad, 122; Müslim, Mesâcid, 3; Tirmizî, Siyer, 5; Nesâî, Cihad, 1; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 98.

gi ve ona yön veren hadislerdir ki, bunlar da Şerhte büyük bir yekn tutmaktadır.

Bu durumda Şerhteki toplam hadis sayısı, birinci grupta 93, ikinci grupta 86 hadis olmak üzere 179'a ulaŐır.

Beyti açıklama sadedinde bir nevi Şahid ve delil yerine geçebilecek bu ikinci tür hadis kullanım Őekli de Şöyledir:

Misal olarak ana teması kısaca Nebi'nin (s) güler yzllg ve güzel ah-laki olan beyti ele alalım. Çok geniş kapsamlı bu beytte, delil veya Şahid olarak birden fazla hadis vardır. Ömer Nim Efendi de bu beytin Şerhi münasebetiyle, sahaeden Hz. Peygamber'in gldg zaman çoğu kez tebesm ettiğine veya azı diŐleri görülecek kadar gldgne dair haberleri vermekle iktifa eder (s. 84-85).

Bir başka rnek: Hz. Peygamber'in kabrindeki toprağın güzel koktuğuna dair beytle ilgilidir. İlk önce mer Nim bunu, sağlığında Peygamber'in (s) güzel kokan teninin ölünce toprağa teması ile izah eder, sonra da Enes'den gelen bazı haberlerle bunu delillendirir ve sözü Peygamber'in (s) kabrini ziyaretin vacib mi yoksa sünnet mi olduğuna getirerek her iki görüŐ için ayrı ayrı hadisler sunar (s. 89-90). Bu tür hadis kullanımının da örneklerini çoğaltmak mümkündür.

Ömer Nim Efendi, sırayla her beyt için açtığı ayrı bir Şerh kısmında, beytleri kavrayabilen hadislerle ilgili yaptığı araŐtırmanın sonucuna göre söz konusu beyitler için bir veya birçok hadis çıkarabilir veyahut hiç çıkaramaz. Bu, tamamıyla, beytlerin konusuna bağlı bir keyfiyettir. Nitekim Kasîde'de Hz. Peygamber'in doğumunda meydana gelen irhst ve doğumu sonrası bi'setine kadar geçen zaman içerisindeki Peygamber'den bahseden beyitlerde, daha çok tarih kaynakları devreye girer ve dolayısıyla burada hadise pek rastlanmaz.

Ama beytlerde Hz. Peygamber'in (s) nübüvvet dönemi hedef alınınca durum deđiŐir. Ama bu gibi yerlerde de kendi içinde hadis miktarında farklı durumlar ortaya çıkabilir. Mesel:

Kasîde-i Bürde'nin genel teması Allah Rasulü'nün (s) medhi olmakla beraber, bir bölümünde, Nebi'nin (s) selbi ve sbt sıfatları ile ilgili, ardarda gelen ve sebep-sonuç iliŐkisi içerisinde mantıki bir seyir arzeden yirmiye aŐkın bir beytler grubu vardır.

rnek aldığımız bu kısmın, önce ana fikrini yansıtın beytlerinin manasını özetleyip mer Nim Efendi'nin verdiği bilgilerden hareketle ana temanın ve bunu oluŐturan tali konuların hadise ve yete ne ölçüde ve sayıda istinad ettiklerini bakalım. Bu örneğimiz, hadis ve yetin, Kasîde'de, dolayısıyla da Kasîde'nin Şerhinde sayı itibariyle genel dağılımı hakkında bir fikir verebilecektir.

Bu örnek kısmın özeti şöyledir:

Bûsirî hazretleri derin bir tevazu duygusuyla kendi nefsini tanıtmaya çalışmıştır. Böylece kendi kendini çok iyi bilen ve tanıyan Bûsirî, bu kendi hal ve tavrın Peygamberininki ile taban tabana zıt olduğunu göstermek üzere O'nu, ilk önce selbî ve sübûtî nitelikleri açısından medhe geçer ve Peygamber'i özetle şöyle tanıtır:

* "Muhammed, bütün insanların şefaati umduğu Habîbullah'tır. Mana ve surette ulaştığı makam ve derece kemâl noktasıdır.

* Bundan dolayıdır ki O iki cihanın, ins ve cinnin, Arap ve Acem'in Seyyididir, efendisidir.

* Davet ettiği dine uyanlar, bu yüce ideale kopmayan bir ipe tutunarak ulaşmış olacaktırlar.

* Habîbullah'tır; çünkü önceki enbiânın sahip olduğu ilim ve hikmet, O'nun sahip olduğu ilim ve hikmetin yanında bir nokta ilim ve bir hareke hikmet kadardır.

* Hilkat ve ahlâk itibarıyla onlardan üstündür. Kısacası O'nun yapısında parçanlama kabul etmez bir güzellik cevheri vardır.

* Her çeşit üstün sıfat ve güzelliklerde ortağı yoktur.

* Sınırsız bir şeref ve kıymete sahip olduğu için konuşan ağızlar O'nu tavsife güç yetiremezler. Bu bakımdan O'nu methedebildiğin kadar methet ama hıristiyanların İsa için dediğini sen O'nun için deme!

* O'nun hakkında insan ilminin ulaştığı en son nokta, O'nun bir beşer, ama bütün yaratılmışların hayırlısı olduğudur. Kerem sahibi nebiler de buna dahildir.

* O, fazilet güneşi, diğer nebiler O'na tabi yıldızlardır. Onlar karanlıkta kendilerini insanlara gösterirken nurlarını O'ndan almışlardır. İnsanlara gösterdikleri mucizeler de O'nun nurundan kaynaklanmıştır.

* O beşer üstü olmayan tabiatında en üst düzeyde bedenî, rûhî ve ahlâkî güzelliklere ve erdemlere sahip olduğu halde, bizi akıl yoran şeylerle imtihan etmedi, ve şek ve şüpheye düşmeden kurtulmamızı istedi.

* Bu demek değildir ki O'nun manevî hakikatine ulaşılabilir! O hep güneş gibiydi; O'nu uzaktan gören küçük sanırdı, yakından görenin de gözünü yorardı".

Buraya kadar özetini verdiğimiz söz konusu beyitlerde, Bûsirî hazretleri, çok şey söylemiştir. Bunlardan, Ömer Nâimî Efendi'nin tesbitlerine göre, aynı zamanda hem hadîste hem âyette delili bulunanlar şunlardır:

* Hz. Peygamber, Allah tarafından "seçilmiş" olması nedeniyle, hem insanlar hem de peygamberler arasındaki en seçkin kişi olarak Allah'ın "Habîbî"dir.

- * Getirdiği din ve sünneti insan takatini zorlamaz.
- * Hulk-i azim (en yüce ahlâk) üzere yaratılmıştır.
- * Sahib olduğu kerim (çok şerefli) vasfıyla da diğer enbiyanın önündedir.
- * Hem yaratılış hem de nübüvvet bakımından ilk insan ve ilk peygamberdir.
- * Enbiyadan fizikî görünümdeki güzellik itibarıyla de üstündür.
- * Bütün insanların, dünya ve ahirette bütün yaratılmışların ve nihayet peygamberlerin efendisidir (seyyididir).
- * İlim yönünden de enbiyanın üstündedir.

Sayıdığımız bu maddelerden her biri için değişik miktarda verilen âyet ve hadisleri teker teker göstermeye gerek olmadığını sanıyorum.

Bu özetle dikkat çeken noktalardan haklarında sadece hadis veya âyet bulunan medihlere ya da umumî göndermelerin yapıldığı anahtar nitelikli övmelere gelince bunlar; bütün enbiyanın kendi nurunu Hz. Peygamber'in nurundan alması; bazı insanların dünyada O'nun kühünü bilmesi, onların O'nu düştü görmek suretiyle bilmesine benzemesi yalnız hadise dayalı iki konudur.

Hz. Peygamber'in sahip olduğu fazilete sınır getirmenin imkansızlığı da bir âyetle desteklenmiştir.

Yine bu cümleden olmak üzere Hz. Nebi'nin (s) fazilet güneşi, enbiyanın da bu güneşin etrafındaki yıldızlar olması motifi için Ömer Nâimî, Adem, İdris, Nuh, İbrahim, Musa, Harun, Yusuf, Davud, Süleyman ve İsa gibi peygamberlerden her birine mahsus Kur'an-ı Kerim'de zikredilen özel haller ve sıfatlara karşılık olarak bizim peygamberimize mahsus ve onlarla eş değerde olan özelliklerini saymakla yetinmiş, bu özelliklerin bir çoğu hadislerde ifadesini bulduğu halde, o, sadece umumî göndermelerle yetinmiş, sonunda da Hz. Peygamber'in sahip olduğu bu ayrıcalığına dair

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ âyetini kaydetmiştir⁽²⁾.

İşte şerhte Ömer Nâimî Efendi'nin takip ettiği yolun ana çizgisi ve beytin konusunu meydana getiren temaların ihtiyacına göre hadis ve âyetlerin sayısal durumu hemen hemen böyledir, diyebiliriz.

Sayıları yaklaşık ikiyüzü bulan ve aralarında mevkûf haberlerin de yer aldığı merfû hadislerin sihhat durumuna gelince:

Meseleye ilk önce Ömer Nâimî Efendi açısından bakalım:

Birkaç yerde sözünü ettiği hadisler için sahih hadis mecmualarına yaptığı göndermeleri (s. 150-156) veya bahse konu ettiği beyitler için: "Bu hususta hadis kitaplarında rivayetler çoktur" veyahut "bu meselede birçok

(2) Özeti verilen âyetler ve izahlar için bkz.: Ömer Nâimî Efendi, Eside, 58-84.

ahih hadis ve haber vardır" gibi ifadeleri istisna edersek Ömer Nâimî merûmun şerhinde, hemen hiçbir hadisin sihhatine dair müsbet veya menfi stikamette bir yargısını görmedik. Bu hususta hadis mütehasıslarının anaatlerini yansıtacak bir ifadesine de rastlamadık.

Halbuki Bûsirî adına beytlerden işâret, telmih, imâyâ göre çıkardığı; ve-a beytlerin manasına mütabakat halinde olduğuna karar verdiği bütün u hadislerin önemli bir kısmına güvenilir hadis mecmualarının yer verdi-ine şahid olduğumuzu belirtmek isterim. Bunun anlamı: Kasîde-i Bür-e'de işlenen temaların önemli bir kısmı, muhaddislerin koyduğu sihhat eya hüsün barajını aşmış olan hadislere dayanmaktadır.

Ömer Nâimî Efendi'nin şerhinde sıkça karşılaştığımız hadislerden anlı-oruz ki, Kasîde-i Bürde'nin ön planda temel bilgi kaynağını hadisler teşkil tmektedir.

Bunlardan sahih olanların nisbeti sahih olmayanlara göre daha fazla ol-uğu hususunda kanaatimiz müsbettir. Bir örnek verecek olursak Bûsirî, üyük günahların affı, Allah'ın mağfıreti yanında küçük günahların affı gi-idir" diye bir umut besleyerek kendi nefesine Allah'ın rahmetinden umut esmemesini tenbih ettikten sonra, umudunu güçlendirecek bir başka hu-usu da:

لَعَلَّ رَحْمَةَ رَبِّي حِينَ يَقْسِمُهَا
تَأْتِي عَلَيَّ حَسَبِ الْعِصْيَانِ فِي الْقِسْمِ

eytiyle ifade ediyor. Beytin manası şöyledir: "Allah, rahmetini taksim derken, umarım ki bu taksimde rahmet, günah miktarınca gelir".

Ömer Nâimî Efendi, bu beytin şerhinde Ebû Hureyre'nin

جَعَلَ اللَّهُ الرَّحْمَةَ مِائَةَ جُزْءٍ وَأَمْسَكَ عِنْدَهُ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ وَأَنْزَلَ فِي الْأَرْضِ جُزْءًا وَاحِدًا
فَمِنْ ذَلِكَ الْجُزْءِ تَرَأَحَمَ الْخَلَائِقُ حَتَّى تَرْفَعَ الدَّابَّةُ حَافِرَهَا عَنْ وَلَدِهَا

adisıyla bu beyti delillendiriyor. Bir başka ifadeyle, bu hadise beytte işaret dildiğini söylüyor (s. 177). Müslim (Tevbe, 17) ve Dârimî (Rikâk, 69) tara-ndan "sahih" olarak rivayet edilen bu hadiste Hz. Peygamber, "Allah, rah-reti yüz parça yaratmış, doksan dokuzunu kendi nezdinde tutmuş; yeryü-üne bir parça indirmiştir. İşte mahlûkât bu parçadan dolayı birbirlerine cırlar. Hatta hayvan, üzerine basarım endişesiyle tırnağını yavrusundan aldırır" buyuruyor. İşte beytlerin manasını sahih hadislerle teyid ettiğine air bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Biraz önce de belirttiğimiz gibi . Nim Efendi, hadis sahih olduğu zaman hadisin bulunduğu yeri yani kaynağını çoğu zaman göstermez. Ancak zaman zaman diğer hadisler için genel olarak ismini telaffuz ettiği eserler ve yazarlara rastlarız. Mesela: Buhârî, Müslim, Tirmizî, Mlik ve Muvatta'ı, Hakim-i Nisbur, Ahmed b. Hanbel, Suyûtî ve el-Câmiu's-Sağir'i, Deylem ve Müsnedu'l-Firdevs adlı eseri, ve nihayet (Hatb-i Tebrz'nin) Mişkt'ı gibi.

Sahihs hadislerle ilgili şarihn bu tutumu, sahih olmayanlar için de geçerlidir. şerhde beytin anlamına delil olarak zikrettiği fakat, muhaddislerce kusurlu görülen hadislerin de ne za'fiyetini ne de kimlerin eserlerinden alındığını bildirir. Yaptığımız kaynak araştırmasında zayıf olanların bir kısmının, biraz önce saydığımız konusu hadis olan msenneftta, bir bölümünün de Hz. Peygamber'in sretine, sretine, şemline tahsis edilmiş ki-taplarda geçtiğini tesbit ettik.

Burada Ömer Nim Efendi'nin en çok kullandığına emin olduğumuz bu tür tli kaynakların başında: Endülüslü Kad İyâz'ın eş-şif'sı, Beyhak'nin Delll'n-Nübüvve'si, Kütüb-i Sitte müelliflerinden Tirmizî'nin şemâil'i, Eb Nuaym'ın Hyet'l-Evliy'sı, Buhârî şarhi Kastallânî'nin el-Mevhi-bl-Ledünniyye'si, Birgiv'nin Tarkat-ı Muhammediye'si ve onun Ebû Said el-Hâdimî tarafından yapılan şerhi olan Berkatu Mahmûdiyye'si gelir. Hemen belirtmeliyiz ki mer Nim Efendi'nin, sahih hadislerin bir kısmı için de kullandığı kaynaklar bu eserlerdir.

Toptan bir değerlendirme yapacak olursak, Sahihayn dışında adı geçen hadis kitapları, ve konusu Hz. Peygamber olan şemâil, sret, hilye gibi eserlerde metodoloji gereği sahihlerin yanı sıra, zayıf hatta uydurma haberler de yer almıştır.

Tebrz, Kastallânî, Suyûtî, Birgiv ve Hâdimî dışında kalan yukarıdaki yazar ve eserlerin hepsi Bûsirî'den önceki dönemlere ait yazar ve eserler olduğu için bunlar, kaynak olarak Bûsirî'nin de istifade ettiği muhaddisler ve eserlerdir.

O halde Bûsirî ne kullanmışsa mer Nim onları bulup göstermiş, zikrettiği hadisler arasında bu açıdan bir seçim yapmamıştır.

şarihn derlediği ve Bûsirî'ye mal ettiği bütün bu malzemelerin gerçekte Bûsirî'nin esas aldığı hadisler olup olmadığını tahkik mümkün değildir. Buna bir nebze yardımcı olacak tek yol, mer Nim'nin teşhis ettiği hadisler hakkında daha önceki şarihlerin kanaatlerini öğrenmek ve buradan bir sonuca varmaktır.

Nitekim, kendisinden önceki dönemlerde yazılmış şerhler arasında şöhret yapmış ve bilhassa İstanbul kütüphanelerinde en çok yazma nushası bulunan mesela Muhammed b. Merzk en-Nabuls'ye ait İzhru Sıdk'l-Mevedde (Süleymaniye/Hamidiye, nr.: 1153) ile Ali el-Kârî'nin ez-Zübde fi şerhi'l-Bürde (Süleymaniye/Lala Paşa, nr.: 537) adlı şerhi ve matbu olan şeyhzde'nin şerhini incelem frsat bulduk.

Şerhlerdeki hadisler açısından yaptığımız karşılaştırmada şârihlerin genel olarak aynı hadisler üzerinde ittifak ettiklerine şahid olduk. Bununla beraber önceki üç değerli şerhte Ömer Nâimî'ninkine göre yer yer zevâid türü hadislere de rastladık.

O halde sahihiyle, zayıfıyla hatta çok az da olsa mevzu haberiyle Nâimî'nin şerhindeki hadisler Kasîde-i Bürde'nin hadis kökenli vechesini yansıtmaktadır, denebilir.

Tebliğimin başında, Bûsirî'nin bilhassa hadis ilmiyle çok iştigal ettiğini, kaynakların belirttiğini söylemiştik. Öyleyse, sahih hadislerin yanısıra sahih olmayanlarla amel etmek suretiyle Hz. Peygamber'in methe konu olan bazı yönlerini terennüm ettiği bir gerçektir. O zaman meseleyi Bûsirî açısından irdelemek gerekmektedir. Yani neden zayıf hadis?

Kanaatimize göre Bûsirî'den önce bu hadisler rivayet edilegelip kitaplara geçmiş ve biraz önce zikrettiğimiz müelliflerce kullanılmıştır. Yani medhe konu olan hallerin bir kısmı için elde bulunanlar sadece bu hadislerdi ve bunlar muhaddislerin tenkidine maruz kalmışlardı. Hadis münekkidlerine göre bir hadis zayıfsa, bu hükme zann-ı galib ile varılmıştır ki böyle bir zayıf, mevzû demek değildir. Zann-ı galib ile sihatine hükmedilen bir hadis de, hadd-i zatında (nefsü'l-emir'de) sahih olmayabileceği gibi zayıf olan da sahih olabilir. Binaenaleyh sübûtü zannî olan hadislerin durumu budur.

İşte bu noktadan hareketle İslâm kültür geleneğinde zayıf hadisle amel konusunda genel kanaat şudur:

Zayıf hadis, çok zayıf olmamak, helâli haram, haramı helâl kılmamak ve dinin nasla sabit kurallarına aykırı düşmemek şartıyla, konusunda sahih hadis de yoksa terğîb ve terhîb maksadıyla kullanılabilir.

Ardına kadar açık diyemeyeceğim ama oldukça aralanan bu zayıf hadislerle amel kapısından icab-ı halinde girenler sadece siyer, megâzî ve şemâil yazarları değildir. Hz. Peygamber'i tanıtmak, anlatmak, üstün yanlarını, güzel vasıflarını, güzel ahlâkını kısacası O'nun en üstün erdemlerini, beşer tabiatını, fikrî ve ahlâkî şahsiyetini tasvîr suretiyle O'nu sevdirmek de terğîb ve terhîb çerçevesinin kenarında değil tam ortasında bulunan bir konudur.

Durum böyle olunca, hukuk, tefsir, hatta hadis alanında zayıf hadisi delil sayanlar olmuşken, aynı gerekçe ile siyer, megâzî ve şemâil kitaplarını dikkate alan edebiyatçılar da, Bûsirî'nin işaret ettiği gibi, Hz. Peygamber'i yarı ilah-insan gibi görmemek şartıyla, O'nun bir kısım özelliklerini tasvîr ve övmeye kitaplara geçmiş hazır rivayetlerden yararlanmışlardır.

İşte Ömer Nâimî Efendi'nin amacı da Bûsirî'nin kasidelerinde yankısı bulunan hadisleri, haberleri tenkide tabi tutmak değil, bu hadisler yardımıyla Bûsirî'nin meramını tam olarak okuyucuya sunmaktır.

Binaenaleyh hadisleri tahrîc açısından da şerhinde büyük bir başarı görmemek mümkün değildir.

Ömer Nâimî Efendi elindeki bunca materyelin sihhat derecelerini, hangisinin sahih, zayıf veya mevzû olduğunu biliyor muydu, sorusuna da rahatlıkla "evet" diyebiliriz. Çünkü onun yaşadığı dönemde de bunların tahkikine yardımcı olacak şekilde hazırlanmış kaynak eserler, her alimin kütüphanesinde bulunacak kadar yaygınlaşmış olmalıdır.

Bildiği halde sahih olanların dahi sihhatine işaret etmemesi Ömer Nâimî Efendi'nin tenkidli bir şerh gerçekleştirme gibi bir hedefi olmadığını gösterir. Nitekim **لَوْلَاكَ** kudsi hadisinin aslı yoktur ama manası sahihtir. Bu durum müfessirlerden mutasavvıflara, tarihçilerden edebiyatçılara kadar her kesimce malum olduğu halde, Ömer Nâimî Efendi'nin bunun bile sihhatine işaret etmemesi, onun yine aynı prensibe sadık kaldığını gösteren önemli bir husustur.

Bu hadis, şerhde iki ayrı beytin izahı münasebetiyle gündeme gelmiştir. Hadise telmîh taşıyan ve Hz. Peygamber'in (s) zühd hayatı tasvir edilirken; "dağlar, altın gibi kıymetli madenleriyle kendilerini Hz. Peygamber'in emrine âmâde kılmışken O, onlara dönüp bakmadı; çünkü dünya bütün değerlerini O'nun varlığına borçludur, dünya O'nun sayesinde yokluktan çıkmış, varlığını bulmuştur" anlamındaki ilk beytin Arapçası şöyledir:

وَكَيْفَ تَدْعُو إِلَى الدُّنْيَا ضَرُورَةً مِّنْ
لَّوْلَاهُ لَمْ تَخْرُجِ الدُّنْيَا مِنَ الْعَدَمِ

Beytte, Yalvaçlı Hacı İbrahim Efendi'nin manzûm tercemesine göre, Bûsiri şöyle diyor:

"Ânı nice çağıra kendine dünya ki, ol

Olmasa gitmez idi bu âlemin ademi".

Ömer Nâimî Efendi'ye göre, beytin ikinci mısrasında (Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım) kudsi hadisine telmîh vardır (s. 58). Şimdi bu hadisin mevzû olduğunun Ömer Nâimî tarafından bilinmediğini düşünemeyiz. Çünkü elinde, kendisini bu hususta bilgilendirecek kaynaklar bulunmalıdır. Bunlardan biri mesela şerhi yazarken yanından ayırmadığını tahmin ettiğimiz Hanefî alimlerinden Ali el-Kârî'nin Kasîde-i Bürde Şerhi'dir. Nitekim Ali el-Kârî, bu şerhinde, söz konusu beyti açıklarken **لَوْلَاكَ** hadisi için "bu hadis-i kudsi meşhûr olmakla beraber aslı yoktur, ama manası sahihtir" diye hüküm vermiştir⁽³⁾.

(3) Bkz.: ez-Zübde fi Şerhi'l-Bürde, Süleymaniye Kütüphanesi (Lala Paşa), nr.: 537, v. 15a.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Ömer Nâimî Efendi'nin şerhi sayesinde; Bûsîrî'nin tasvir ettiği Peygamber ile, âyet ve hadislerde anlatılan Peygamber arasında bir mukayese imkânı doğmuştur.

Kasîde-i Bürde'nin divan ve tekke edebiyatımızdaki etkilerini hadis ve âyet açısından incelemeğe degecek akademik bir tez için, Harpûti'nin şerhi hazır bir kaynak durumundadır. Kasîde-i Bürde'nin yeterince anlaşılabilmesinde Ömer Nâimî Efendi'nin tesbit ettiği ve değerlendirdiği hadislerin önemi inkâr edilemez.

Son derece edebî bir üslûpla yazılmış olan kasîdenin derin ve dakîk manalarını mükemmel bir şekilde anladıktan sonra, beytlerin manasından, işaret edilen hadise intikal edebilmesi, Ömer Nâimî Efendi'nin hıfzında külliyetli miktarda hadisin bulunduğunu gösterir.

KAYNAKLAR

Ömer Nâimî Efendi, Asidetü's-Şuhde Şerhu Kasidetü'l-Bürde, Mısır 1360.

Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh (Kastallânî Şerhiyle), Mısır, tarihsiz.

Müslim, Sahih, 1374/1955 Beyrut.

Tirmizî, Sünen, tahk.: A. Muhammed Şakir, Kahire, tarihsiz.

Ahmed b. Hanbel, Müsned, Mısır 1313.

İmam Malik, Muvatta' (Tenvîru'l-Havâlik), Beyrut, tarihsiz.

Kâdî İyâz, eş-Şifâ, Dimaşk, tarihsiz.

Suyûtî, Menâhilu's-Safâ fi Tahrîci Ehâdisi's-Şifâ, Beyrut 1408/1988.

_____, el-Câmiu's-Sağîr (es-Sirâcü'l-Münîr Şerhiyle), Mısır 1304.

Birgîvî, Tarîkatu Muhammediyye (el-Hâdimî'nin Berîkatu Mahmûdiyye'si ile beraber), Mısır 1318.

el-Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, Kahire, tarihsiz.